

УДК 94(477.83-25)“1914/1915”

*Ігор МРАКА***ЗУСТРІЧ ІЗ РОСІЯНАМИ: ЦАРСЬКА АРМІЯ В ОЦІНЦІ
ЛЬВІВ'ЯН (1914–1915)***

Проаналізовано формування нових уявлень/стереотипів про росіян-військових у свідомості львів'ян зі вступом у місто російських військ, адже початок Першої світової війни і ймовірність окупації Львова зумовили появу різноманітних чуток і поголосок про російську царську армію, які урізноманітнювалися чи не з кожним днем конфлікту. Висвітлено роль преси у формуванні негативного образу російського вояка і нагнітанні атмосфери напруженості в місті, яка досягла апогею в останні дні серпня – початку вересня 1914 р.

Ключові слова: Перша світова війна, російська армія, Львів, львів'яни.

З початком війни російські війська невпинно наближалися до Львова. З кінця серпня, відколи російська армія почала черговий наступ, Львів опинився в безпосередній близькості від лінії фронту, а його мешканці впритул відчували подих війни. У четвер 27 серпня 1914 р. о пів на сьому вечора на Личакові з'явилася поголоска, що “йдуть козаки”. Це спровокувало панічну втечу львів'ян та військових вглиб міста¹, яку один з очевидців передав наступними словами: “«Ідуть москалі!» крикнув хтось перед вечором в околиці парку ім. Гловацького і ось з боку вул. Ялівець і рогатки Личакова маси ринули вглиб міста. Повибігали з казарми новобранці і резервісти, рушили з місця фургони, вози і інші транспортні засоби – жінки попідхоплювали на руки дітей і під впливом психології натовпу мчали, неодягнені, босі, бездумно, не розмірковуючи, наосліп до костелу оо. Бернардинів, поширюючи паніку і жах. На території від костелу св. Антонія до площі Митної збилося, скупчилося безліч голів чоловіків, жінок і дітей, озброєних і не озброєних солдатів, збилися ряди возів, машин, трамваїв і неосідланих коней в одну зімкнуту, знесилену власним натиском цілість. Крики, гукання, писк, лемент, плач і гуркіт возів посилювали напруженість ситуації. Люди втрачали розум. Якась мати загубила на вулиці Личаківській з перин немовля і лише біля костелу св. Марії Магдалини зауважила свою згубу. Бідне дитя! Стерли його на порох людські ноги і кінські копита”².

* Про це також див.: Історія Львова: у 3-х т. / [редкол.: Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. – Львів, 2007. – Т. 2; Мазур О. Львів під час Першої світової війни / О. Мазур, І. Патер // Львів: Історичні нариси / [упоряд.: Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій, М. Литвин]. – Львів, 1996. – С. 304–324; Makarczuk S. Lwów w warunkach rosyjskiej okupacji 1914–1915 / S. Makarczuk // Lwów: miasto, społeczeństwo, kultura. – Kraków, 1996. – Т. 1. – С. 131–137.

¹ Z nastrojów dni ostatnich // Słowo Polskie. – 1914. – 3 września.

² Chołodecki J. Z lat niedoli i niewoli 1914–1918. Wspomnienia / J. Chołodecki. – Lwów, 1919. – S. 6.

Власне ця “четвергова паніка” збільшила кількість бажаючих евакуюватися вглиб країни³. Одними з перших намагалися виїхати політичні і громадські діячі, чий погляд росіяни вважали ворожими і переслідували, зрештою, перелякані мешканці міста⁴.

Помітну роль у нагнітанні панічних настроїв зіграла місцева преса, яка від початку війни неодноразово повідомляла про випадки пограбувань, підпалів і навіть вбивств* російськими військовими на окупованих територіях⁵. Хоча цих повідомлень було небагато, все ж вони формували негативний образ “російського вояка з нагайкою” у свідомості львів’ян.

Попри офіційні запевнення, що місту нічого не загрожує, міський люд дедалі більше усвідомлював усю серйозність ситуації. Свідченням цьому став поспішний виїзд з міста президента, працівників поліції, евакуація державних установ і їхніх службовців. Ця поспішність сколихнула місто, а паніка з новою силою проявилася протягом кількох наступних днів⁶, сягнувши апогею 2 вересня⁷. Найзручнішим був виїзд залізничним транспортом, але через зіткнення двох поїздів на станції Підзамче рух був утруднений⁸. Відтак юрби людей переповнювали головний залізничний вокзал, намагаючись, якнайшвидше і будь-що залишити місто. Сцени, які тут відбувалися, вражали своєю незвичністю і надовго закарбувалися у пам’яті багатьох очевидців. “Шалена паніка, – писав відомий польський письменник, публіцист і очевидець тих подій Юліуш Старкель, – вибухнула з-поміж мешканців. На головному залізничному вокзалі відбувалися страшні речі. Наляканий натовп тиснувся як божевільний, серед тисняви губилися діти, непритомні жінки і натовп топтався по них, люди на ходу хапалися за потяг, кидали валізи і скрині на голови тим, що вже всідали у вагони. Паніка натовпу проявилася у повному, типовому для себе жасі. Що буде далі? – запитували з тривогою. Напевно розпочнеться анархія”⁹. Так

³ *Maciszewski S.* Rosjanie we Lwowie. Szkic z niedawnej przeszłości / S. Maciszewski. – Lwów, 1926. – S. 4.

⁴ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, відділ рукописів (далі – ЛННБ, відділ рукописів). – Ф. 9 (Окремі надходження). – Од. зб. 38 (Pjotrowski (imę ?) Wpływ wojny na moralność ludności. Wspomnienia z wojny 1914 r.). – Арк. 2.

* Відома українська поетеса Костянтина Малицька, яка була очевидцем тих подій, згадувала, що з початком Першої світової війни польська преса періодично повідомляла про жорстокість російських солдатів, інколи публікуючи відверті нісенітниці на кшталт “про козаків, що вони настроюють на штики малих дітей” (*Малицька К.* На хвилях світової війни. Львів за російської окупації / К. Малицька // Діло. – 1937. – 27 березня).

⁵ Протест проти російських звірств // Діло. – 1914. – 18 серпня; Московська дич // Діло. – 1914. – 20 серпня; 3 поведінки російського війська на нашій землі і наші побіди // Діло. – 1914. – 2 вересня; Rosyjskie barbarzyństwa // Słowo Polskie. – 1914. – 20 sierpnia; Barbarzyńska taktyka moskali // Słowo Polskie. – 1914. – 20 sierpnia; Barbażyństwa Moskali // Gazeta Poranna. – 1914. – 18 sierpnia.

⁶ Організація ладу у місті Львові // Діло. – 1914. – 2 вересня.

⁷ Z nastrojów dni ostatnich // Słowo Polskie. – 1914. – 3 września.

⁸ *Шах С.* Львів – місто моєї молодості / С. Шах. – Мюнхен, 1955. – С. 19.

⁹ Zakład Narodowy im. Ossolińskich (далі – ZniO, oddział rękopisów). – Sygn. 12197/III (Papiery Juliusza Starkla). – S. 113.

протягом останніх днів відходили переповнені потяги, “вивозячи спокійних досі мешканців міста, здавалося, що Львів повністю обезлюдніє”¹⁰.

Попри усі жахіття, під час евакуації траплялися і курйозні випадки. Так, одна заможна сім'я львівського купця, що складалася з батька, матері, двох дочок, зятя і маленької дитини також вирушала з міста. Особисті речі було спаковано в кілька куфрів та клунків, які, як з'ясувалося на вокзалі, працівники залізниці не могли чи не хотіли приймати у вагон. Відтак, зять повинен був повернутись, аби залишити речі у знайомих чи родичів у Львові і наздогнати їх наступним потягом. Зустріч мала відбутися у Відні в готелі “Х”. Проте йому вже не вдалося покинути місто. Опісля з'ясувалося, що при ньому було сорок тисяч австрійських крон готівкою, які йому тесть запхав поспіхом за пазуху, а сім'я виїхала до Відня, маючи заледве двісті крон¹¹. Такі випадки були непоодинокі. За словами відомого українського етнографа, очевидця тих подій Володимира Шухевича, непередбачувана розлука членів родини, втрата особистих речей, смертельні випадки у тисняві на пероні були частими напередодні вступу російських військ¹².

Загалом львів'яни з осудом ставилися до більшості втікачів¹³, натомість з розумінням сприймали виїзд батьків з дітьми. “Зі співчуттям споглядали ми на матери, що горнули до себе плачучі діти і старалися їх відвезти якнайдалі від гулу гармат, – писав головний редактор газети «Діло» Василь Панейко. Прощали ми їх з бажанням скорого поверту в свої домашні огнища”¹⁴.

Водночас зі Львова евакуюювали поранених, які безперервно прибували до лікарень протягом останніх двох днів (1–2 вересня). Їх також охопили панічні настрої і розпач, а видовище, яке відбувалося на вулиці біля військового шпиталю, за словами одного з очевидців, “важко було описати” і “не вдасться знову побачити в житті”¹⁵. “Поспіхом готували до евакуації слабо поранених і відправляли їх на вокзал. Через переполох, – писав редактор часопису “Słowo Polskie” Зигмунд Василевський, – важкопоранені з останніх сил виповзали зі шпиталю, аби також дістатися вокзалу”¹⁶.

Протягом вівторка 1 вересня містом кружляли різні поголоски, які ще більше нагнітали паніку. Так, представники поліції від ранку обходили приватні помешкання, просили закривати брами будинків і не виходити на вулицю. Водночас з магістрату поширювались чутки про можливе бомбардування о десятій годині ранку¹⁷. Чимало цікавих, що вирішили залишитися у Львові, поспішали на Високий замок та Лису гору аби спостерігати перебіг битви, що розгорталася на під-

¹⁰ Lwów po inwazji rosyjskiej (wrzesień–grudzień 1914). Opowiadanie naoczego świadka. – Wien, 1915. – S. 2.

¹¹ Ibid. – S. 4.

¹² Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 735. – Оп. 1. – Спр. 2 (Щоденник з записом подій 1914 року з додатком газет та вирізок з газет). – Арк. 5.

¹³ Wiadomości bieżące // Słowo Polskie. – 1914. – 31 sierpnia.

¹⁴ Надмірний переполох // Діло. – 1914. – 2 вересня.

¹⁵ Dzień wczorajszy // Słowo Polskie. – 1914. – 3 września.

¹⁶ Z nastrojów dni ostatnich // Tamże.

¹⁷ ЛННБ, відділ рукописів. – Ф. 4 (Баворовських). – Оп. 1. – Од. зб. 1580 (Baranowski B. Dziennik dwóch lat wojennych 28. VI. 1914–30. VI. 1916). – Арк. 121.

ступях до міста. Звідтіля вдалині з півночі та сходу можна було побачити вибухи боєприпасів, клуби диму від палаючих сільських хат і лісів¹⁸.

2 вересня львів'яни спостерігали перехід через місто численних груп австрійського війська і сприймали це як звичну ротацию¹⁹. Аби заспокоїти громадськість і не допустити поглиблення паніки, місцева преса того ж дня вранці піднесено писала про “великий приплив нашого війська”, “великі людські втрати в російській армії і просьбу росіян про хвиливе завішене оружжя, щоби очистити поле боротьби” і про те, що “в нашім війську дух дуже добрий”²⁰. Але вже до кінця дня уся військова адміністрація залишила місто, передавши під опіку міських властей склади з майном, казарми, адміністративні будівлі тощо.

Усе змінювалося буквально на очах. Одночасно з військовими евакуйовувалась і поліція, яка була уособленням влади і порядку на вулиці і загалом у місті. Відтак місто ніби завмерло в очікуванні змін, в очікуванні чогось страшного і невідомого²¹. Львівський греко-католицький священник Ярослав Левицький згадував, що “чоловік мав вражінє, ніби над ним висіла якась могуча рука, яка ось-ось впаде йому на голову і оголомшить його, здавить йому гортанку і видре йому серце”²². Масовою панікою і своєрідним безладдям одразу ж скористалися місцеві злодії. Об'єктами пограбувань стали залізничні та військові склади, казарми, військові та адміністративні будівлі, а також розміщені далі від середмістя будинки та приватні помешкання утікачів²³.

2 вересня о 10 годині вечора президія міста повідомила про відступ австрійського і наступ російського війська, про те, що Львів є відкритим, а його мешканцям нічого не загрожує. Цю відозву було видрукувано і до ранку розвішано по місту.

Вранці 3 вересня розпач і пригнічення були на обличчях львів'ян, які від прочитаного зі сльозами на очах хапалися за голови²⁴. Львівська преса на цей раз заради збереження спокою переконувала, що російські війська поведуться доброзичливо, якщо не виявляти щодо них агресії і не чинити провокацій²⁵. Зранку за наказом міських властей на ратуші було вивішено чотири білі прапори. Такі ж прапори з'явилися і на інших державних установах. На запитання львів'ян, чи потрібно їх вивішувати на приватних будинках, представники міської влади повідомляли, що це зайве, оскільки “російські війська, так як це було і в інших містах, з повагою ставляться до приватної власності”²⁶.

¹⁸ Z nastrojów dni ostatnich // Słowo Polskie. – 1914. – 3 września.

¹⁹ Lwów po inwazji rosyjskiej... – S. 4.

²⁰ З великих поголосок // Діло. – 1914. – 2 вересня.

²¹ Maciszewski S. Rosjanie we Lwowie... – S. 7; Dzień wczorajszy // Słowo Polskie. – 1914. – 3 września.

²² Левицький Я. 3 днів російської інвазії / Я. Левицький // Діло. – 1915. – 3 грудня.

²³ ЛННБ, відділ рукописів. – Ф. 9 (Окремі надходження). – Од. зб. 38 (Piotrowski (імє ?) Wpływ wojny na moralność ludności. Wspomnienia z wojny 1914 r.). – Арк. 2–3. Цілков ймовірно, що автором цих спогадів є завідувач канцелярії Крайового віділу Казімеж Піотровський (*Piotrus I*). Характеристика мемуарних джерел до історії побуту Східної Галичини часу Першої світової війни / І. Петрій // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. – Львів, 2010. – Вип. 9. – С. 35.

²⁴ Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3.IX.1914 – 22.VI.1915) / B. Janusz. – Lwów, 1915. – S. 16.

²⁵ Los uciekających // Słowo Polskie. – 1914. – 3 września; Dzień dzisiejszy // Тамже. – 1 września.

²⁶ Знаючи про загальну напругу в місті, головний редактор газети “Słowo Polskie” Зигмунд Василевський заради збереження спокою писав, що новий день розпочався у звичному ритмі. Від ранку працювали ринки і продуктові магазини, жінки з навколишніх сіл поспішали до

Попри численні заспокоєння з боку властей і місцевої преси, більшість львів'ян з відчуттям страху і непевності очікували вступу основних частин російської армії. Наявні мешканці міста, а з-поміж них і представники єврейської громади, вивішували на брамах будинків ікони святих, особливо св. Миколая, як своєрідний талісман, що мав забезпечити їх від нападів і грабунків. Багато поляків, чий родичі воювали в легіонах польських, поспіхом спалювали усе, що могло їх видати. Причиною цьому стали погослови про те, що росіяни проводитимуть масові обшуки і у випадку підтвердження приналежності до стрілецьких або скаутських організацій мститимуться родичам²⁷.

Того ж дня, 3 вересня о 10.30 ранку, у місті по вулиці Зеленій з'явився перший російський патруль, що складався з офіцера і трьох козаків. Одним з перших, кого вони зустріли, став директор міських водогонів п. Александрович, якого через уніформу сприйняли за військового і зажадали передати ключі від міста. З'ясувавши, що він робітник міського водогону, патруль направився до центру²⁸.

Незабаром тією ж вулицею до ратуші прямував більший загін на зустріч в керівниками міста. Один з безпосередніх очевидців Юзеф Бялиня Холодецький згадував, що “вони [росіяни – *I. M.*] оглядалися довкола, не проявляючи найменшої ненависті до людей, яких стрічали, навпаки, охоче вдавалися у розмови з жінками, які зі страху вклонялися їм”²⁹. Було чимало й таких, які одразу ж декларували свою лояльність до росіян. Очевидці першої зустрічі стверджували, що окремі євреї старалися розмовляти російською і викрикували “гурра vivat”. Та найбільше багатьох вразила поведінка окремих духовних осіб. Так В. Шухевич з певним нерозумінням, а водночас і сарказмом, описував зустріч першого патруля парохом Преображенської церкви о. Давидовичем: “Коли та патруля зближалась до Преображенської церкви казав парох її о. Давидович застелити сходи килимом, надів фелон, устав коло себе процесію, а коли патруля зрівнялася з входом до церкви задзвонили дзвони на вежі церкви, о. Давидович благословив входяче військо, стоячи у вході до церкви, а з вікон мешкання о. Д. сипала его жінка і панночки цвѣти на патрулю”³⁰.

У центрі міста львів'яни давали російським військовим квіти, цигарки, пропонували спиртне, якого вони не приймали. Козаки ж у свою чергу “злізши з коней роздавали людям набої, уламки від гранат на пам'ять”³¹. Офіцер зачитав звернення генерала фон Роде про зайняття Львова, зажадав ключів від міста та прибуття представників міських властей до Личаківської та Жовківської рогаток. “Військо по приятельськи ставитиметься до людей і з довірою до них увійде до міста. Армія російська, – запевнив офіцер, – прагне, аби життя міста проходило у звичному ритмі”³².

Львова, аби продати свій крам, працював міський транспорт, рух ставав щораз інтенсивнішим (Dzień dzisiejszy // Słowo Polskie. – 1914. – 3 września).

²⁷ *Cholodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 – 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń. – Lwów, 1930. – S. 45; *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie... – S. 20.

²⁸ *Wkroczenie armii rosyjskiej do Lwowa // Słowo polskie.* – 1914. – 3 września.

²⁹ *Cholodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... – S. 43.

³⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 735. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 7.

³¹ *ZniO, oddział rękopisów.* – Sygn. 13508/II (Papiery różne Michała Pawlikowskiego z lat 1914–1919). – S. 15.

³² *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie... – S. 22.

О 12 годині представники львівської влади виїхали на зустріч з російським військовим командуванням. Після обговорення умов капітуляції, російські війська того ж дня, 3 вересня о 4 годині по обіді, почали входити до міста. Вступ війська і його перехід через місто тривав кілька днів і став справжнім видовищем для львів'ян. Через недовіру і певне побоювання людей на вулицях спершу було мало. Проте відсутність агресії з боку військових і запевнення офіцерів³³ пошквалили вулицю. Зникав, хоча й повільно, страх, який ще донедавна переповнював місто. Львів'яни виходили аби на власні очі побачити перехід військ, який очевидці одразу порівнювали з “походом Ксеркса на завоювання Греції”, “переселенням народів”, “монголо-татарською навалою”³⁴, але тим не менш не проявляли до них ворожості³⁵. Особливою атракцією став марш полків, сформованих з татарів, монголів, грузинів і інших національностей, їхній одяг та спорядження³⁶.

Багатьох присутніх вражала, а водночас дратувала, музика, яка за рівнем поступалася австрійським військовим капелам. Музичний супровід був невід'ємною частиною майже кожного полку і складався здебільшого з труб та бубнів. Полки, сформовані в більшості з етнічних росіян, співали монотонні пісні, які нагадували народні думи³⁷, натомість з-поміж козацьких полків переважали українські пісні³⁸. Коли ж музика стихала, з шеренг маршуючих долинали дикий і монотонний спів,

³³ Після вступу російської армії в місті з'явився маніфест великого князя Миколи Миколайовича, адресований полякам, яких переконували, що російська “несе вам свободу” (*Maciszewski S. Rosjanie we Lwowie...* – S. 8). Вже у перші дні російські офіцери на зустрічах з людьми запевняли, що не слід боятися російської влади і що усі поголоски про підпали і вбивства є перебільшеними. Так, 4 вересня російський офіцер, промовляючи до групи міщан на Бернардинській площі, заявив: “... наведемо тут порядок. Дотепер першим тут був єврей, а зараз дістане прочухана отією нагайкою! Залишаться тільки поляки та русини, а їх не бійтеся, бо ми будемо їх тримати під контролем. Не віримо їм, бо як могли зрадити свого імператора, то можуть так само зрадити і царя” (*ZniO, oddział rękopisów. – Sygn. 13508/II (Papiery różne Michała Pawlikowskiego z lat 1914–1919).* – S. 16).

³⁴ *ZniO, oddział rękopisów. – Sygn. 12197/III (Papiery Juliusza Starkla).* – S. 111.

³⁵ *Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле / Д. Дорошенко. – Мюнхен, 1969. – С. 26.*

³⁶ *Maciszewski S. Rosjanie we Lwowie...* – S. 8.

³⁷ *ZniO, oddział rękopisów. – Sygn. 12197/III (Papiery Juliusza Starkla).* – S. 89. Входячи до Львова, російські вояки співали пісню, яка, судячи зі слів, була створена у перші дні війни. Згодом львів'яни неодноразово чули її на вулицях рідного міста:

Пишет пишет Австрия
Пишет русскому царю
Разобью я всю Россию
Сама в Киев жить пойду
Зажурился царь великий
Сам он ходит по Москве
Не журился царь великий
Мы Россию не дадим
Соберем мы войска много
Пойдем с австрийцем воевать
Перейдем Карпатские горы
Будем зиму зимовать
Прозимуем эту зиму
Будем в лагерях стоять”

(*Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie...* – S. 51–52).

³⁸ В окупованій території // *Діло. – 1914. – 5 вересня.*

який супроводжувався вразливим свистом на пальцях і з різних пищалок³⁹. Спостерігаючи вступ російських військ до міста, один з очевидців із захопленням, а водночас і з жалем писав: “Справді було на що подивитися і цар міг пишатися такою армією. Не тільки тим, що стільки війська кинув на Галичину, що як піском, міг би нею цей край засипати. Яким же це військо було! Солдат до солдата як на підбір – тільки поставні, добре відгодовані, при цьому добре споряджені; самі, можна сказати, Голіафи, що аж дивно, що хтось міг би наважитися вступити з ними в бій. Багатство кінноти і артилерії було просто дивовижним. Найбільший подив викликали черкеси, коли на невеликих, відносно, однак напрочуд вправних кониках мчали галопом, охоче вихваляючись своєю майстерністю в мистецтві верхової їзди. Екзотичний одяг черкесів надавав особливій барвистості цьому незвичайному образу, а пісні звучали ще більш дико, ніж співи солдатів чи козаків”⁴⁰.

Прикре враження справляли ті військові частини, що входили до міста з Лицакова. Побувавши у Винниках, солдати пограбували місцеву тютюнову фабрику, вироби якої продавали по занижених цінах одразу ж на вулицях міста⁴¹. З-поміж військових було чимало сивоволосих стариків, яких недавно призвано до війська, а між ними навіть діти без зброї, проте з клунками і самоварами. За ними слідували вози з речами офіцерів, провіантом, сіном, соломою, польові кухні, які на ходу готували їжу, гнали цілі стада волів, овець⁴².

Війська, що протягом кількох днів постійно прибували до міста, розміщували в колишніх австрійських казармах. Після короткого відпочинку, вони йшли далі, а на їхнє місце прибували нові. Буквально за кілька перших днів вигляд міста, його вулиць кардинально змінився. Очевидець їхнього переходу через місто з подивом писав: “Валки з продовольством, амуніцією та іншими необхідностями тягнулися через місто майже безперервно, цілком незважаючи на порядок і чистоту, так що вигляд Львова скоро був подібний до вулиць Куликова. Коні, воли або корови ходили по тротуарах, залишаючи по собі сліди, неприємний запах яких перемішувався з огидним сопухом солдатських черевиків, змашених дьогтем, забруднювали повітря, що загрожувало епідемічними хворобами, у зв’язку з теплими осінніми днями. Кожний перехід нових частин російського війська робив на львів'ян дуже пригнічене враження”⁴³.

Розпочалися будні російської окупації, яку сучасники з жалем називали “неволя російська”⁴⁴, “катастрофа”⁴⁵, “жахіття непевності”⁴⁶, а сам момент захоплення Львова став основою для створення популярної серед львів'ян брукової пісеньки⁴⁷.

³⁹ ZniO, oddział rękopisów. – Sygn. 12197/III (Papiery Juliusza Starkla). – S. 89; *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie... – S. 51.

⁴⁰ *Rossowski S.* Lwów podczas inwazyi / S. Rossowski. – Lwów, 1916. – S. 8–9.

⁴¹ *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie... – S. 52.

⁴² ZniO, oddział rękopisów. – Sygn. 12197/III (Papiery Juliusza Starkla). – S. 89; Lwów po inwazyi rosyjskiej... – S. 11.

⁴³ Lwów po inwazyi rosyjskiej... – S. 11.

⁴⁴ Ibid. – S. 13.

⁴⁵ *Cholodecki J.* Z lat niedoli i niewoli... – S. 7.

⁴⁶ Dni grozy // *Kurjer Lwowski.* – 1915. – 23 czerwca.

⁴⁷ *Rossowski S.* Lwów podczas inwazyi... – S. 10.

(O godzinie ósmej rano
Białe fany wywieszano
Każdy pyta, co się stało

Так поступово місто поринало у вир малознаної досі російської культури, особливо на побутовому рівні, яку вони пізнавали з кожним днем окупації*.

Перше з чим зіткнулися львів'яни – грабунки, в яких російські війська брали участь, а часто ставали навіть зачинщиками. Проте не варто покладати усю відповідальність за це виключно на росіян. Перші пограбування розпочалися у місті в ніч на 3 вересня з ініціативи місцевих злодіїв⁴⁸. Для забезпечення порядку, в місті одразу ж було запроваджено покарання за законами воєнного часу⁴⁹. Як наслідок непоодинокими стали випадки, коли російські стражі порядку розстрілювали безпосередніх учасників грабунків одразу ж на місці злочину без суду та слідства. Це підтверджує В. Шухевич, який у щоденнику за 9 вересня занотував: “Солдати напали на військовий магазин, рабують, а сторожа мійська дала знати до коменди, приїхали автомобілем два старших офіцери і на місці чину застрілили 2, а може і більше солдатів, бо стрілів було 4”⁵⁰.

У перші дні окупації російські військові масово “прийняли в подарунок” від багатьох галичан, у тому числі і львів'ян, їхні кишенькові годинники. Показовим може стати випадок у Львові в годинниковому магазині, описаний очевидцем. “Козак, злізши з коня, увійшов до магазину і зажадав годинника; вибравши і запитавши про ціну при цьому поцікавився у продавця: «А ви єврей?», коли ж почув ствердну відповідь, тоді щирий посланець російської культури сховав годинник до кишені і

Miasto Lwów się już poddało
Od Zielonej, Łyczakowa,
Moskal wkracza już do Lwowa
Pierwsza patrol już przybyła
Na rynku się ustawiła
Ludzie im się przypatrują
Wódką, jadłem ich częstują
Moskal bierze, nic nie pyta
Byle była okowita
Moskal chytry, Moskal zuch
Za Warszawę zabrał Lwów
Lecz w Karpatach góry śliski
Tam Moskale łamią pyski.

* Період російської окупації Східної Галичини і Львова, зокрема, досліджений у працях львівських дослідників: Історія Львова: у 3-х т. / [редкол.: Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. – Львів, 2007. – Т. 2; *Мазур О.* Львів під час Першої світової війни... – С. 304–324; *Makarczuk S.* Lwów w warunkach rosyjskiej okupacji... – Т. 1. – С. 131–137.

⁴⁸ ЛННБ, відділ рукописів. – Ф. 9 (Окремі надходження). – Од. зб. 38 (Pjotrowski (імє ?) Wpływ wojny na moralność ludności. Wspomnienia z wojny 1914 r.). – Арк. 2–3. Згаданий вже греко-католицький священик Я. Левицький одразу ж після відступу російських військ зі Львова на шпальтах газети “Діло” згадував: “Панованє москалів у Львові почалось справді по російськи. Порозбивано державні магазини і дозволено убогим брати з них, що хто схоче. Бідакам не треба було сего два рази говорити” (*Левицький Я.* 3 днів російської інвазії...). Наслідки були очевидні. “Можеш собі представити, писав невідомий у листі з окупованого Львова 15 жовтня 1914 р., що двори в 90 % зрабовані до тла, дослівно навіть футрини з вікон. Що не далось зрабувати, то знищено прямо для того, щоб знищити” (Цит. за: Історія Львова... – Т. 2. – С. 528).

⁴⁹ Одним з перших кроків російського градоначальника генерала Сергія Шереметьєва стало розпорядження від 4 вересня 1914 р., яке за крадіжки і пограбування передбачало польовий суд за законами воєнного часу (*Janusz B.* Dokumenty urzędowe okupacji rosyjskiej Lwowa / В. Janusz. – Lwów, 1916. – С. 25).

⁵⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 735. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 7.

ласкаво освідчив, що забирає його як милу пам'ятку зі Львова”⁵¹. Це яскравий приклад незвичної ще для львів'ян “купівлі” та відверто неприхильного ставлення росіян до єврейського населення. За час окупації випадки антисемітизму, поширеного тоді в Росії, неодноразово траплялися у місті. Водночас слід підкреслити, що випадки привласнення годинників траплялися також по інших містах⁵² і селах⁵³ Східної Галичини. Надалі під час окупації російські патрулі ще не раз під виглядом перевірки документів обкрадали перехожих львів'ян, кондукторів трамваїв, і навіть працівників міської міліції, але пресі було заборонено писати про ці випадки⁵⁴. Втім слід визнати, що зусиллями властей, особливо В. Шереметьєва, грабунки поступово вщухли⁵⁵.

Пізнання царських вояків, що розпочалося з перших днів окупації, відбувалося у безпосередніх розмовах. Як з'ясувалося, більшість з них були “добродушні малороси із Наддніпрянщини”, які виправдовувались, що примусово, через погрози призвані до війська. Вони одразу ж визнавали, що були приємно вражені містом, його архітектурою, мешканцями, зрештою, всім іншим у Східній Галичині. Великою приємністю для них, а водночас і здивуванням, стала можливість порозумітися з місцевими рідною для них мовою. Поза тим наддніпрянці поводитись неагресивно, йдучи колонами по місту, переважно співали українських пісень. У приватних розмовах висловлювалися за мир, оскільки, як стверджували, “для чого воювати, якщо мають достатньо і у себе землі та хліба”⁵⁶. Львів'янам впадало також у вічі добродушне і людське ставлення до звичайних людей, відсутність зверхності, що часто спостерігалось з боку австрійських жовнірів: “Характеризувала російського піхотинця певна добродушність в звертанні

⁵¹ Lwów po inwazji rosyjskiej... – S. 5. Збереглося чимало спогадів, авторами яких були як українці, так і поляки про привласнення кишенькових годинників. Проте серед цієї широкої палітри трапляються водночас відомості про комедійні випадки, але цілком протилежного змісту. Так В. Маньковський, що інколи з симпатією пише про росіян, згадував, як одного разу російські військові зупинили перехожого і вимагали віддати годинника. Коли той відповів, що немає, його обшукали, так нічого і не знайшовши. Від здивування, як стверджує автор спогадів, зловмисник витягнув з кишені два чи три годинники і запропонував перехожому вибрати котрогось з них для себе (ЛННБ, відділ рукописів. – Ф. 9 (Окремі надходження). – Од. зб. 1392 (Mańkowski W. Pamiętnik z czasów wojny 1914–1915). – Арк. 19).

⁵² “Пам'ятаю цікаву пригоду мого батька і вуйка. Вслід за нами вони відважились вийти з хати, стали на подвір'ї, сперлись на паркан. До них наблизились двоє вояків на конях, зі списками, правдоподібно, були це кубанські або донські козаки. Спитали котра година. Тато і вуйко, Андрій Молчко, витягнули з камізелок свої годинники на ланцюжках, показали їм. Вони наказали подати собі до рук. Почали оглядати годинники, наслухувати на вуха, врешті відвернулись і поїхали разом з годинниками. Це так змішало мого батька, що оба з вуйком скоренько втекли до хати і цілий день вже не показувались більше на подвір'я, особливо, коли проходило військо”, – так згадував про перше знайомство з росіянами відомий історик і краєзнавець Й. Гронський. Див.: *Гронський Й.* Нарис історії Яворівщини / Й. Гронський. – Дрогобич, 2008. – С. 171–172.

⁵³ “...після дуже короткого затишшя в селі появилися москалі; як звичайно в перших рядах ішли донські козаки, які здобували собі прожиток грабунком на мирному населенні. До нас ввалилося кілька козаків і як перший “трофей” забрала в мене золотий годинник; тоді ще була мода ходити в камізелках (жілетках) та носити кишенькові годинники на ланцюжках уздовж усього черева... нам радили піти до начальства і поскаржитись на грабунок, та ми, очевидно, цього не зробили”, – писав А. Чайковський. Див.: *Чайковський А.* Спогади. Листи. Дослідження: у 3 т. / А. Чайковський; [упоряд. Б. Якимович]. – Львів, 2007. – Т. 4. – С. 52).

⁵⁴ Lwów po inwazji rosyjskiej... – S. 5.

⁵⁵ *Maciszewski S.* Rosjanie we Lwowie... – S. 17.

⁵⁶ *Janusz B.* 293 dni rządów Rosyjskich we Lwowie... – S. 43; Спомини з-перед року. Перша візита російських офіцерів у львівській “Просьвіті” і опечатане камениці // Діло. – 1915. – 1 жовтня.

до населення – особливий сентимент для дітей, до яких солдати запасу, особливо, безсумнівно батьки родин зверталися просто з ніжністю, зі своєї сумки видобували солодке й булки, щоб дітям їх подарувати, – це було поширеним явищем у них, однак нечуваним для австрійських солдатів. Про добродушність свідчать неодноразово підмічені факти, як вони відступали через будь-який жіночий лемент, коли їх у передмісті, коли вони хотіли «реквізувати» собі щось поїсти в якомусь домі, жінки гнали. Спокійно тоді відходили, нічого не забираючи»⁵⁷.

Приємною несподіванкою для львів'ян став похід окремих вояків, вихідців із Наддніпрянщини, по крамницях, аби купити українські книги, картини або ж виробу народного мистецтва. При цьому попитом користувалися не тільки українські, але й польські видання, позаяк у царському війську було і чимало поляків⁵⁸. Так, у перші дні окупації у книгарні Наукового товариства імені Шевченка було куплено велику кількість українських книжок і особливо «Кобзарів»⁵⁹.

У спілкуванні львів'яни все частіше переконувалися, що погляди росіян на війну, її винуватців не співпадали з їхніми і були далекими від істини. Для прикладу, здивування викликали заяви царських вояків про те, що вони воюють заради визволення слов'ян, передусім русинів, поляків і чехів, яких утискає уряд Австрії і якого вони вважали винуватцем конфлікту. Впадала також у вічі впевненість у швидкій перемозі. Окрилені дотеперішніми успіхами, російські військові радо розповідали про дотеперішні перемоги і гордо заявляли, що «за кілька днів будемо під Віднем», «...Перемишль шапками закидаємо» або ж «ми до тижня візьмемо Перемишль»⁶⁰. Після взяття Перемишля, як стверджували вони, одна армія вирушить на Будапешт, інша – на Відень і Краків, а там за кілька тижнів і по війні⁶¹. Вони були переконані, що зі Львова до Відня дуже близько, часто твердячи: «до Відня є трохи більше дороги ніж на два дні, або кільканадцять верст»⁶². Така переконаність сформувалася після того, як один з львівських дотепників на запитання чи далеко до Відня відповів: що «залізницею треба їхати протягом ночі, а на ранок вже на місці»⁶³.

Ще однією атракцією для львів'ян на початку листопада 1914 р. став перехід через місто полків, сформованих з сибіряків, мусульман і інших народностей, що мешкали в Російській імперії. В народі їх називали «дикими полками» і не рідко російські вояки лякали ними місцеве населення. У мемуарній літературі можна зустріти чимало спогадів про ці полки. Так очевидець їх переходу через Львів Ю. Холодецький писав, що коли вони йшли, то по обидва боки їх супроводжували російські військові, аби не допустити непередбачених ексцесів. Росіяни називали

⁵⁷ ЛННБ, відділ рукописів. – Ф. 9 (Окремі надходження). – Од. зб. 1392 (Mańkowski W. Pamiętnik z czasów wojny 1914–1915). – Арк. 19.

⁵⁸ Малицька К. На хвилях світової війни. Львів за російської окупації / К. Малицька // Діло. – 1937. – 27 березня; В окупованій території // Діло. – 1914. – 5 вересня.

⁵⁹ Петрович І. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915 / І. Петрович. – Львів, 1915. – С. 104–105.

⁶⁰ Левицький Я. 3 днів російської інвазії...

⁶¹ Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie... – S. 40, 44–45.

⁶² Rossowski S. Lwów podczas inwazyi... – S. 40.

⁶³ Ibid.

їх “людоїдами” і з недовірою ставилися до них, оскільки, як самі ж стверджували, боялися їх⁶⁴.

Важливе місце у мемуарній літературі, епістолярній спадщині, публікаціях на сторінках преси займає російське офіцерство. Ця категорія військовослужбовців справляла загалом позитивне враження на львів'ян. Впадала у вічі відсутність зверхності і погорди у поведінці на вулиці і в громадських місцях. На відміну від австрійців, вони радо уступали місце жінкам у черзі в магазині чи цукерні, чому львів'яни дуже симпатизували⁶⁵. Водночас, на відміну від російських чиновників, офіцери часто навідувалися до музеїв (зокрема, музею Дідушицьких). Згаданий В. Шухевич у щоденнику за 26 жовтня писав: “В честь російським офіцерам мушу піднести, що вони від генерала почавши на корнеті скінчивши дуже інтересуються музеями, чого доказом музей Дідушицьких [...] звідило его від 5.9. – 27.X. – 873 офіцирів”⁶⁶. Аналогічно офіцери відвідували і інші музеї, аж до останніх днів перед залишення Львова. При цьому чимало з них були українцями за походженням⁶⁷. Згодом, коли з дозволу генерал-губернатора графа Г. Бобринського, у Миському казино* відкрито театр, російські офіцери стали його частими відвідувачами⁶⁸.

Проте впадали у вічі і негативні риси. Однією з них, як відмічають автори спогадів, була неповага до приватної власності, чужого майна. Часто під впливом алкоголю, офіцери дебоширили і громили меблі й інші речі в приватних помешканнях, де самі ж проживали. Але найбільше вражало львів'ян, то це традиція виселення з помешкання, коли “посланець російської культури” попередньо відправляв

⁶⁴ *Choledecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... – S. 108. В мемуарній літературі зустрічаються згадки про ці полки, які проходили і через інші галицькі міста восени 1914 р. Так, відомий громадсько-політичний і культурний діяч Самбора Андрій Чайковський згадував, що на початку листопада кілька таких полків протягом двох днів стаціонували в місті. Попри погані відгуки про них від російських військових, вони справили позитивне враження на самбірчан. На відміну від донських чи оренбурзьких козаків, ці не вдавалися до грабунків, а за все, що згідно з їхнім бажанням вони отримували, платили готівкою. Майже всі вони були найманцями і, що найголовніше, абсолютно не пристосовані до війни в окопах. Багато з них загинуло у перших же сутичках з австрійцями. На додаток вони не дотримувались воєнної дисципліни, армійської субординації і створювали конфлікти у взаєминах з російськими козаками. Наприкінці листопада їх було знято з лінії фронту, деяких закуто у кайдани і евакуйовано вглиб Росії (*Чайковський А.* Спогади. Листи... – Т. 4. – С. 402–404; ЦДІАЛ України. – Ф. 735. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 97).

⁶⁵ ЛННБ, відділ рукописів. – Ф. 9 (Окремі надходження). – Од. зб. 1392 (Mańkowski W. Pamiętnik z czasów wojny 1914–1915). – Арк. 18–18 зв.; *Maciszewski S.* Rosjanie we Lwowie... – S. 8.

⁶⁶ В. Шухевич мав можливість неодноразово спілкуватися з російськими офіцерами і з приємністю відзначав, що це були освічені і, напевно найголовніше, доволі ліберальні люди (ЦДІАЛ України. – Ф. 735. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 83).

⁶⁷ “З першого дня російської окупації Львова Національний музей став предметом особливої уваги. Українці йшли до нього як до свого рідного, як до представника свobodної та культурної праці в області давнього нашого життя не лиш галицької України, а «русскі» приходили – одні, щоби пізнати «осередок мазепинства», а другі щоби пізнати наш культурний доробок” (Цит. за: *Перелигіна О.* Російська окупація. Музеї / О. Перелигіна // Галицька брама. – 2007. – № 7–8. – С. 38). Згаданий В. Шухевич також писав, що до музею приходило чимало чиновників, послів до Думи, які були вихідцями з Наддніпрянщини (ЦДІАЛ України. – Ф. 735. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 96).

* Миське казино (тепер Львівська обласна універсальна наукова бібліотека, просп. Шевченка, 13) ще напередодні війни збирало львів'ян на бали та забави. А в будні сюди приходили для гри в шахи або ж карти, читати газети (*Мельник І.* Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості королівського столичного міста Галичини / І. Мельник. – Львів, 2008. – С. 194).

⁶⁸ *Rossowski S.* Lwów podczas inwazyi... – S. 10.

поштою меблі або інші предмети інтер'єру додому в Росію, або ж забирав усе з собою у день виїзду⁶⁹. Зрештою, це було характерне і для чиновників різного рангу і, навіть, священників Російської православної церкви⁷⁰.

Окреме місце з-поміж російського офіцерства належить військовому губернатору Сергію Шереметьєву, характеристики якого різняться. Так, українські діячі відгукувалися про нього здебільшого негативно. Причиною цього були не стільки його особисті якості, а радше політичні переконання, його антиукраїнська позиція. З початком окупації Львова було закрито українські культурно-просвітні організації, друковані видання, а на одній з перших зустрічей С. Шереметьєв відмовив українцям у видавництві української газети і підтвердження права на існування українських установ⁷¹. Позитивні характеристики залишили в основному польські діячі. Так, віце-президент Львівського крайового суду Станіслав Пшилуський характеризував С. Шереметьєва як людину “європейської культури”, освіченого, прекрасного співрозмовника, що вільно володів французькою. Впадало у вічі його людське ставлення до офіцерів різного рангу, “таке дуже людське і цілком не австрійське”⁷². Більшість сучасників відмічали тверду руку С. Шереметьєва у наведенні порядку у Львові у перші дні окупації, особливо у боротьбі із злочдіями⁷³.

Проаналізувавши в основному суб'єктивні джерела (спогади, щоденники, листи) і публікації преси, можна констатувати, що панічні настрої серед населення у переддень окупації стали результатом циркуляції містом різноманітних чуток та повідомлень преси про російських військових, які не завжди відповідали дійсності. Власне це спровокувало втечу багатьох львів'ян вглиб монархії і боязнь кривди від “козака з нагайкою”, негативний образ якого формувалася у їхній свідомості з початком конфлікту. Перші ж розмови з рядовими військовослужбовцями дещо пом'якшили дотеперішні уявлення про них, хоча їхній побут і звичаї відверто не сприймалися у Львові/Галичині. Про російське офіцерство очевидці/сучасники відгукувались доволі неоднозначно: вражала хороша освіта, культура, простота та відсутність зарозумілості, але водночас дивували неповага до чужої власності, випадки обкрадання помешкань та пристрасть до алкоголю.

⁶⁹ ЛННБ, відділ рукописів. – Ф. 9 (Окремі надходження). – Од. зб. 1392 (Mańkowski W. Pamiętnik z czasów wojny 1914–1915.) – Арк. 18–18 зв. “Відзначались” офіцери не тільки крадіжками з помешкань, де жили, але й предметів і культурних цінностей з львівських навчальних закладів. Так, В. Шухевич занотував у щоденнику випадок, коли професор однієї з львівських гімназій звернувся до офіцера зі скаргою на рядових, які вкрали з нумізмічної колекції декілька монет. Коли на місці злочину офіцер побачив коробку із золотими монетами, то миттю заховав до кишені, заявивши: “Треба сховати, аби яка скотина не забрала” (ЦДАЛ України. – Ф. 735. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 97).

⁷⁰ Прикладом “виїзду по-російськи” може служити випадок з Євлогієм – православним російським митрополитом, з серпня 1914 – архієпископом Волинським, який протягом 1914–1915 рр. перебував у Галичині і агітував за перехід греко-католиків у православ'я. Згадуваний вже А. Чайковський писав, що “сам преосвятіший Євлогій, втікаючи зі Львова, забрав з собою ціле гарне умеблювання на вісім кімнат” (Чайковський А. Спогади. Листи... Т. 4. – С. 412).

⁷¹ ЦДАЛ України. – Ф. 735. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 43; *Левицький Я.* 3 днів російської інвазії...; 6 вересня 1914 р. українська делегація на чолі з В. Шухевичем зустрічалася з С. Шереметьєвим. Але, за словами Івана Крип'якевича, “Шереметьєв прийняв її нечемою і дав виминаючу відповідь, що про існуванє товариств говорити річ передчасна” (*Петровський І.* Галичина під час російської окупації... – С. 104).

⁷² *Przyłuski S.* Wspomnienia z rosyjskiej okupacji. Rok 1914–1915. – Lwów, 1926. – S. 14.

⁷³ *Maciszewski S.* Rosjanie we Lwowie... – S. 17.

І нарешті, своєрідним віддзеркаленням ставлення львів'ян до окупації міста втім і російського вояка, який став уособленням цієї окупації, є фрагмент листа львівського адвоката Якоба Діаманда до дружини:

“Львів, 4 липня 1915.

Кохання моє єдине!

[...] Ходжу Львовом, ніби нічого й не сталося, тільки військових багато, але будинки, магазини, сквери – все як раніше, раптом мені одразу серце стиснеться і відчуваю, що тут були москалі, плюгавили своєю присутністю місто, знущалися над населенням, знищили моральність, викликали найгірше, що було в людях. Уже було все одно – смерть чи ганьба, вільне життя і достойність, життя ближнього і його честь.

І коли це бачиш і плакати хочеться, і кричати, і відплати шукати за всю ту страшну кривду, якої ми зазнали.

Скільки праці пішло, скільки зусиль для культури, зростання етичного рівня і все знищено, їхнє дихання є отрутою, слово отруйне, погляд знеславлює. Ніколи на вулицях міста не бачив стільки жінок з тим страшним виразом обличчя, який має жінка, кинута в безодню ганьби. Цинізм і жаль, і сором, і безсоромність – все на цих обличчях. Боже, бережи населення від москалів. Скільки знедолених людей тиняється вулицями, скільки потяглося за московською черню. Залізничники казали мені, що їхні жінки залишилися, бо їх не можна було забрати, а тепер пішли на смерть за солдатством, бо не могли б дивитися в очі своїм чоловікам.

Що за безмір нещастя. Якщо б я міг, то наказав би викоринити всілякий плід, що походить з азіатської землі, виполюються бур'яни, вириваються з поля, щоб не здичавіло. Я багато роздумував над цим і дійшов до переконання, що першочерговим обов'язком влади є рятувати суспільство від загрозливого потворного племені, в якому є частково власна кров. Що за порожнеча в суспільному житті. Скільки інформаторів, скільки шпигунів, зрадників, не тільки щодо державної влади, а й стосовно своїх найближчих.

Який бідний, який нещасний цей край, яким пройшла воєнна зараза. Ті, хто прожив ці десять місяців жахіть, не позбудуться певно ніколи внутрішньої тривоги... «Москалі ідуть», що за відчай і який жах у цих двох словах.

...Не хочу описувати подробиці, розповім про них, коли буду знову з тобою і дітьми.

Що за жахлива різниця між атмосферою, що панує у нас вдома, і в бідному Львові. Бачу Вас, Тебе і дітей, і всіх, наче ангелів, що крокують в незаплямованій білі, в недоторканій чистоті, таких добрих, благородних, незайманих, а тут стільки, стільки знеславлених, розчавлених людей.

З облич мовців, з їхніх поглядів, зі звучання голосу відчуваєш у прибулих, якими страшними були ті, що над ними панували, ганьбили їх, наказували шмагати нагайками, аж живе м'ясо падало, аж з них здерли частину, аж їх душу зламали і сьогодні вони тиняються вулицями, схиляючись помітно під тягарем того, що вони пережили”⁷⁴.

⁷⁴ ЛННБ, відділ рукописів. – Ф. 44 (Діаманд). – Од. зб. 36 (Листи до дружини з різних політичних (парламент, партія, I світова війна, господарські, національні, дипломатичні питання) та особистих справ. 1915–1920). – С. 284–285 зв.

Игорь Мрака. Встреча с русскими: царская армия в оценке львовян (1914–1915)

Начало Первой мировой войны и вероятность оккупации Львова обусловили появление разнообразных слухов о русской царской армии, которые становились более разнообразными с каждым днем конфликта. Большую роль в формировании негативного образа русского солдата сыграла пресса. Паническая атмосфера в городе достигла своего пика в конце августа – начале сентября 1914 г. После вступления в город царских войск в сознании львовян произошли некоторые коррективы существующего и началось формирование нового образа/стереотипа русского солдата.

Ключевые слова: Первая мировая война, русская армия, Львов, львовяне.

Ihor Mraka. Meeting Russians: Tsar's army in the opinion of Lviv residents (1914–1915)

The article analyses shifts in public opinion of Lviv residents regarding Russian army. The beginning of World War I and the possibility of occupation of Lviv caused various rumours concerning Russian army. The press played significant role in the formation of negative image of a Russian soldier and created tension in the city which peaked in late August and early September 1914. After Russians entered the city those stereotypes in the outlook of Lviv residents were corrected and a new vision concerning Russian soldiers was formed.

Key words: World War I, Russian army, Lviv, Lviv residents.